

*О.Іваненко,
кандидат філософських наук*

ДЕЯКІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМУНІКАТИВНОГО СУБ'ЄКТА НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасній конфліктології неабияк актуалізувалося обговорення концепцій нового соціального конфлікту. Йдеться про різні аспекти проблеми: причини цього конфлікту, його об'єкт, предмет, механізми реалізації, специфічні особливості та ін. Серед усього цього, на нашу думку, найважливішим є питання про атрибутивні характеристики сучасного конфлікту, якими він відрізняється від конфлікту старого, того, який часто називають індустріальним. Власне, це питання про якісні зміни конфлікту як такого, зміни його історичного змісту, типів, форм, засобів і методів.

Серед цих змін вкажемо лише на деякі. По-перше, відбулася зміна основних суб'єктів соціального конфлікту. Робітничий клас саме як суб'єкт соціального конфлікту, а також соціальні групи, що входять до його складу, багато в чому кількісно і якісно змінилися. Тому постає питання, хто саме сьогодні є основним, або домінуючим, суб'єктом сучасного конфлікту? Яка його структура і які саме соціальні групи входять до його складу? По-друге, якісно змінилися об'єкт і предмет соціального конфлікту. На думку, наприклад, Дарендорфа, сучасний конфлікт виникає з приводу різноманітних прав та їх забезпечення, що проявляється у суперечності між громадянськими правами та економічним зростанням, якого недостатньо для забезпечення всіх тими правами, що закріплені за громадянами. По-третє, принципово змінились засоби, форми і в цілому шляхи мобілізації і організації мас.

Першою чергою це стосується засобів комунікації. Тофлер пише, що в аграрному суспільстві основними засобами комунікації були юрба і церква. В індустріальному суспільстві цю функцію стали виконувати “засновані на нових технологіях засоби масової інформації”: газети, журнали, кіно, радіо, телебачення тощо. Саме вони “стали основними засобами масифікації в індустріальних суспільствах”, інакше кажучи, засобами мобілізації, організації і реалізації масових протестних дій у процесі здійснення тих чи інших конфліктів, включаючи широкомасштабні на макрорівні. Проте в умовах постіндустріального суспільства їхня роль і значення якісно змінились, як і вони самі. Виник не лише тісний зв'язок між ЗМІ, а й злиття, глибоке взаємопроникнення одного в інше. Окремі ЗМІ створили певну цілісну систему, ба навіть мережу. Феномен такого “злиття” привів до феномену їх поширення і розповсюдження, інформація стала проникати через найміцніші кордони. Ця система, яку Тофлер визначив як *media – fusion*, має шість характерних для неї суттєвих ознак: інтерактивність, мобільність, зворотність, можливість взаємозв'язку, всесюдність і глобалізація. Ця цілісна система, до якої обов'язково і безперечно треба включити мобільні телефони, комп'ютери, Інтернет, факс, електронну пошту, соціальні мережі, здатна до “руйнівної діяльності”, котру активно “використовують сьогоднішні революціонери”. У науковій літературі навіть стали писати про “революції нового типу” – “революції через електронні ЗМІ і символи”. Першою з них, напевно, можна вважати повалення режиму Фердинанда Маркоса на Філіппінах у 1986 р., далі – низку “оксамитових”, “квіткових” революцій, “арабську весну” ...

Можна сказати, що дана система ЗМІ (*media – fusion*) формується або вже певним чином сформувалася в Україні. Так, за даними соціологічного моніторингу, що регулярно проводиться Інститутом соціології НАНУ з 1992 р., 81% опитаних є абонентами мобільного зв'язку, а 84% активно користувалися мобільними телефонами за останній мі-

сяць, хоча ще 2005 р. абонентом мобільного зв'язку був лише кожен четвертий мешканець України (25,5%), а активним його користувачем – кожен третій (29%). Для порівняння: за три роки до того (2002 р.) стільниковим зв'язком користувалися лише 5,6% опитаних. Тобто кількість користувачів мобільного зв'язку за десять років зросла у понад 16 разів (від 5,6% до 84%).

2005 р. на запитання, чи плануєте Ви найближчим часом придбати для себе чи своєї родини комп'ютер, лише 13% опитаних відповіли “ні (вже маю)”, тоді як 2012 р. таку відповідь дали 43,4% респондентів. При цьому 2012 р. про своє вміння і постійне користування ним у роботі вказав кожен п'ятий мешканець країни (20%); 2005 р. таких було лише 7% , а трьома роками раніше – лише 4,4% . Загалом понад третина населення (34%) сьогодні володіє комп'ютером та інколи користується ним (2002 р. таких було 13% , а у 2005 р. – 21%). Тобто сьогодні ледь не половина населення (43,4%) має ПК, третина (34%) вміє на ньому працювати і 20% активно і постійно ним користуються.

Опитування 2012 р. засвідчило, що 39% мешканців країни користуються вдома Інтернетом і 12% – на роботі. За десять років до цього це була розкіш, доступна вдома лише 1,1% респондентів і 3% – на роботі. Сьогодні майже половина українців не може уявити себе без Інтернету. Всесвітня мережа активно використовується для всього – отримання поточної, негайної, оперативної інформації, міжособистісного термінового зв'язку, спілкування у соціальних мережах, здійснення покупок, перегляду кіно, прослуховування музики тощо, чи навіть просто звичайного “серфінгу”, тобто блукання по інформативному полю пошуку однодумців, нових знайомств, партнерів для реалізації ідей, нових проектів, подорожей тощо. І багато чого із цього може мати протестний, орієнтований на соціальний конфлікт характер.

Словом, можна сказати, що сьогодні переважна більшість населення України (81–84%) активно користується

стільниковим зв'язком, 20% активно експлуатують комп'ютер, третина населення (34%) загалом вміє ним користуватися. Інтернет є доступним 40% населення і 20% користуються електронною поштою.

Схематизуючи і узагальнюючи наведені дані, можна стверджувати, що кожен п'ятий та кожен третій громадянин України належить до своєрідних постіндустріальних соціальних груп, ба навіть, постіндустріальних класів. Утім, їх, ймовірно і вірогідно, вже важко і проблематично відносити до соціальних груп індустріального робітничого класу. Про це можна говорити ще й тому, що через соціальні мережі Інтернету можлива оперативна мобілізація представників цих постіндустріальних груп, так само як і їх організація – через рухи флешмобу.

По суті, це нові соціальні інститути мобілізації та організації населення для масових протестних дій, з притаманними для них якостями інтерактивності, мобільності, зворотності, можливостей взаємозв'язку, масштабності та глобальності. Тобто можна зробити висновок, що в Україні, як мінімум, наявні певні передумови для прояву у тій чи тій формі сучасного конфлікту.

Вважається, що флешмоб ("спалах мобільності натовпу") є механізмом організації груп, раніше незнайомих між собою людей (натовпу), за допомогою і через засоби електронної комунікації, людей, що збираються у призначеному конкретному публічному місці у тому чи іншому населеному пункті водночас, певним стандартним чином відповідно до попередньо розробленого сценарію у певний проміжок часу.

Флешрух виник на рубежі ХХ–ХХІ ст. і насамперед як специфічна гра-розвага постіндустріальної (інформаційної) молоді. У ньому проявлялося певне дивацтво, незвичність, епатаж. У такій своїй формі флешмоб, як правило, не мав політичної або якоїсь іншої значущої соціальної мети і не вирішував якихось соціально-вагомих питань. Щоправда, окремі акції можна було інтерпретувати як певну критику дійсності, протест у дусі постмодернізму,

але таке його сприйняття багато в чому залежало від фантазій і уяви інтерпретатора.

Інші активні дії виходили за межі існуючої законності й особливо моралі та культури. Вони, власне, були націлені на подолання репресивного характеру останніх з метою завоювання більшої свободи у поведінці окремих осіб, особливо серед молоді, студентства, творчої інтелігенції. Акції такого ґатунку – завжди провокаційні, з викликом, екзальтовані (наприклад, рух “фемени” в Україні), і з самого початку вже мають протестний характер, утім, радше не проти існуючої влади, а проти усталених стереотипів. Водночас вони мають коороткочасний характер, відбуваються швидко, поодинокі, дискретно, несистемно, що, власне, і визначає розуміння і сприйняття цих акцій як малозначущих.

Проте вищенаведені характеристики флешмобу є радше ситуативними, тимчасовими, мінучими, швидкоплинними, а головне, не сутнісними, не основними. На нашу думку, найбільш значущими його характеристиками є лише деякі з них.

По-перше, їхня публічність, демонстративність, а значить, радикальність впливу на оточуючих людей, що призводить (або може призвести) до залучення до натовпу і “заразити” людей “ефектом натовпу”. Мобілізуючі й організуючі якості і здібності натовпу давно ретельно досліджені, і майже завжди вони є практично малоефективними. І у цій своїй якості флеш, як і натовп, сам стає доволі ефективним і прагматичним, однак інколи (або часто?) здатний стати неконтрольованим і некерованим.

По-друге, флеш є нічим іншим як безпосередньою дією, прямою колективною дією. Остання так само доволі детально вивчена і досліджена в історії соціологічної і політичної думки, і її характеристики, суб’єкти і наслідки відомі. Прямі дії, як і натовп, маючи якості “епідемічного зараження”, а також ефективності, духу героїзму, романтики тощо, приваблюють і мобілізують радикалів, молодь, інші неформальні соціальні групи, що прагнуть до безпосе-

редніх негайних, прямих матеріальних дій щодо зміни соціальної реальності. Не випадково ідеологія прямої дії являла собою певну складову ідеології лівого тероризму і лівого радикалізму (і не лише лівого).

По суті, на ці якості флешмобу звернув увагу Говард Рейнгольд, автор книги “Розумний натовп: наступна соціальна революція”. На його думку, соціальна революція майбутнього матиме своїм суб'єктом саме “розумний натовп”, організований методом флешмобу, саме вона радикально вплине на всі сфери існування людської спільноти. Цей вплив може мати як позитивний, так і негативний характер, тобто бути як творчою силою, так і руйнівною. (Масштаби такого впливу, інші його якості та ефективність наочно й яскраво проявилися у подіях в Україні, позначених як “помаранчева революція”).

Нарешті флешмоб – це певний прояв і результат існування сучасного гіперпростору, свого роду синтез простору функціонального і територіального. Зокрема, флеш організовується у нетериторіальному функціональному, віртуальному просторі Інтернету, мобільного зв'язку тощо, а відбувається у реальному територіальному просторі.

Утім, ця проблема більш суттєва, вона заторкує всі засоби масової інформації й комунікації, особливо електронні. Їх функціонування актуалізувало проблему територіальності (хоча є й інші причини) і руйнує, точніше, розмиває основні принципи існуючого світового порядку, що виник у результаті Вестфальського договору. У цьому сенсі Рейнгольд правий: суб'єкт комунікації як суб'єкт нового конфлікту змінює суспільство, але не тільки і не просто змінює, а й руйнує його. Окрім того, наскільки “розумним” є цей суб'єкт? Наскільки він є моральним і культурним? Для чого і для кого послуговує media-fusion?

У пошуках відповіді на всі ці запитання у науковій літературі розгорнулася широка дискусія. Наприклад, дехто стверджує, що сучасне суспільство перебуває у стані хаосу або турбулентності (Аррігі, Ругге та ін.). Однією з причин виникнення цього стану вони вважають “зник-

нення”, “розпад” територіальної форми існування соціуму як основи організації і його політико-правового життя. На обґрунтування цього погляду значно вплинула нинішня глобальна фінансово-економічна і соціально-політична криза. Для неї, як і для сучасних ЗМІ, не існує територіальних кордонів, меж політичних і правових, вона відбувається у нетериторіальному функціональному просторі.

Останнє можна визначити як сферу існування сукупності, системи транснаціональних, позадержавних мікрополітичних зв'язків, які створюють нетериторіальний регіон у політиці (політичному житті), децентралізований, хоча й інтегрований, простір потоків, який існує, працює і функціонує у режимі реального часу, яке співіснує із простором, за звичкою іменованого державною соціальною політикою. Тобто у нетериторіальному просторі взаємодіють (конфліктують) не макро- і мезо-, а мікросуб'єкти (актори соціального конфлікту), не держава та її організації й інститути, не суспільство та його інститути, а конкретні індивіди, особистості, блогери, хакери тощо, яких безліч, але взаємодіють вони не в мікро-, а в макропросторі, у режимі реального часу і за наявності зворотного зв'язку. Це є інтегрована взаємодія всіх суб'єктів з усіма. І ці суб'єкти виступають акторами нового соціального конфлікту, але з ким вони конфліктують?